

Enskild motion

Motion till riksdagen: 2014/15:2865

av Fredrik Schulte (M)

En bättre och mer rättvis skadeståndsrätt

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som anförs i motionen om att se över skadeståndsbeloppen för ideella skador.
2. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som anförs i motionen om att se över skadeståndsbeloppen i diskrimineringsmål.
3. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som anförs i motionen om lagstiftningen och skadeståndsrätten när det gäller kränkningar av privatlivet.

Motivering

Skadeståndsinstitutet utgör en viktig del av rättsväsendets fundament. Den som vållat någon skada skall utöver eventuella straff även vara skyldig att betala ut ekonomisk kompensation till den drabbade. Detta är en central del i att säkerställa offers rätt till upprättelse och att eventuella materiella förluster gottgörs. Att skadeståndsrätten fungerar och ligger i överensstämmelse med det allmänna rättsmedvetandet är därför en viktig fråga för att rättsväsendet skall fungera och åtnjuta folkligt förtroende.

Hur skadeståndsrätten bör utformas är en komplicerad fråga med en rad filosofiska dimensioner som kan vara sprängkraft till stark politisk debatt. Ytterligheterna brukar ofta illustreras med å ena sidan den amerikanska skadeståndsrätten som utdömer astronomiska belopp där ett företag, en organisation eller en individ kan tvingas betala mångmiljonbelopp för trivialiteter som att servera lite för varmt kaffe. I kontrast till detta beskrivs å andra sidan ofta den svenska skadeståndsrätten med synnerligen låga ersättningar. Allt som oftast rapporterar medier om ringa skadeståndsutbetalningar på några få tusenlappar för den som miss-handlas allvarligt samtidigt som diskrimineringsfall ofta ger desto mer.

Båda systemen har aspekter av sin utformning som skapar frustration, irritation och en känsla av orättvisa bland allmänheten genom att inte ligga i linje med det allmänna rättsmedvetandet. Även om debatten ofta vulgariseras genom att inte särskilja på grundläggande begrepp såsom skadestånd och brottsskadeersättning, liksom ideell och ekonomisk skada, finns icke desto mindre en rad problem med dagens skadeståndsrätt som bör ses över för att skapa ett mer rättvist system som bättre ligger i linje med det allmänna rättsmedvetandet.

Utöka de ideella skadeståndsbeloppen

Den grundläggande skillnaden mellan den svenska och amerikanska skadeståndsrätten är att man i USA – i motsats till merparten av Europas länder där man tillämpar mer omfattande lagregleringar av vad som är tillåtet respektive otillåtet – använder sig av så kallade ”punitive damages” i skadeståndsrätten. Detta innebär att skadeståndet skall ha en straffande och allmän preventiv funktion mot den genomförda handlingen bakom skadan i fråga. I Sverige däremot syftar skadeståndet endast till att ersätta den uppkomna skadan som kausalt följt (och kunnat förutses inträffa) till följd av handlingen som orsakat samma skada.

Detta förklarar varför McDonald’s kan tvingas betala ut hundratals miljoner i skadestånd för att servera för varmt kaffe i USA: där straffas i avskräckande syfte den som tjänar mångmiljonbelopp på att sälja kaffe för att servera samma kaffe för varmt. I Sverige betalar du bara för skadan som uppkommit (vilken såklart är så gott som obefintlig i detta fall med en bränd tunga som är återställd på någon timme).

Att ersätta det svenska systemet med ett som är mer snarlikt det amerikanska tjänar egentligen inga praktiska syften. Snarare skulle det stå i strid med svensk rättstradition. Båda systemen har sina för- och nackdelar med inslag som står i strid med det allmänna rättsmedvetandet.

Däremot lider det svenska systemet av att inte i tillräcklig omfattning värdera så kallade ideella skador. Den svenska skadeståndsrättens utformning idag är sådan att faktiska ekonomiska skador ersätts fullt ut. Demolerar du en bil värderad till 100 000 kronor kan ägaren förvänta sig att få samma värde i skadestånd. Omfattningen av den ersättning för ”sveda och värk” eller så kallad ideell skada som den drabbade ansetts lida av är däremot väsentligt lägre. Detta bygger på att vår rättsordning utgår från principen att sådana skador som påverkar vår mänskliga integritet inte kan ersättas ekonomiskt på ett adekvat sätt. Mänsklig integritet går inte att prissätta och olika människor värderar olika typer av integritetskränkningar olika. Oavsett skadeståndets omfång kommer integritetskränkningen inte att göras ogjord (i motsats till eventuella ekonomiska skador). Därför utgår istället schabloniserade ersättningar som är relativt låga. Detta förklarar varför medier kan rapportera om fall där den som misshandlats bara får ett

fåtal tusenlappar i ersättning (om inte misshandeln resulterat i utebliven arbetsinkomst, vilket kan rendera mer omfattande skadestånd) eller varför kvinnan som våldtagits brutalt vid upprepade tillfällen endast får ca 50 000 kronor i skadestånd.

Det är min uppfattning att man bör ha stor ödmjukhet inför denna typ av frågeställningar och det är viktigt att sära på begreppen. Om en person genom ekonomisk brottslighet gör sig skyldig till att förorsaka ett företag en förlust på tio miljoner kronor är det rimligt att vederbörande ersätter de utsatta med tio miljoner kronor. Det går då inte att jämföra denna summa med skadeståndet på 50 000 kronor som ett våldtäktsoffer erhåller som kompensation! Slutsatsen kan inte vara att en företagsförlust är värd 200 gånger mer än den kränkning som en våldtäkt innebär! Likväl är dagens system där rättsväsendet snudd på skjuter frågan om ideell skada ifrån sig inte heller rimlig. Mänsklig integritet kan inte översättas i kronor och ören, men ekonomisk kompensation kan otvetydigt ha en reparativ funktion, det vill säga den kan inte ersätta det som gått förlorat men kanske mildra effekterna av skadan.

Hur översätts då integritetskränkningar i ekonomiska termer? Detta är en teoretiskt sett snudd på omöjlig uppgift som kräver komplicerade gränsdragningar. Med detta inte sagt att vi inte överhuvudtaget kan relatera till problemet. Någonstans har även dagens schablonbelopp fastställts. Mänsklig integritet är svårt att prissätta, men pengars värde är väldigt lätt att relatera till och skadeståndsnivåerna för ideella skador uppfattas idag i många lägen som på gränsen till håfullt låga.

Att nå perfekt rättvisa är sällan möjligt, och i detta sammanhang antagligen helt omöjligt. Icke desto mindre är dagens skadeståndsnivåer för ideella skador på tok för lågt satta. Därför bör man överväga en översyn av systemet. Sedan finns det självklart samhällsekonomiska skäl till att hålla ideella skadestånd på en låg nivå och detta måste självfallet tas med i beaktan. Likaså finns risken att för höga ideella skadeståndsnivåer skapar incitament till bedrägerier i syfte att få ut så mycket som möjligt i ersättning. Detta kan också få som effekt att människor och företag som kan komma att betraktas som skadevällare blir konstlat aktsamma i sammanhang då andra kan tillfogas skada. Även om den amerikanska modellen på intet sätt är en förebild är nivån i den svenska skadeståndsrätten på omvänt sätt synnerligen låg i en internationell jämförelse. Den står dessutom i strid med den allmänna rättsuppfattningen. Skadeståndsinstitutet utgör en symbolisk form av upprättelse. Då är det oundvikligt att summan i sig återspeglar graden av upprättelse.

Oproportionerligt högt skadestånd i diskrimineringsmål

Till följd av anpassningar till EU-rätten har den svenska skadeståndsrätten tvingats till förändringar som inneburit att skadestånd i diskrimineringsmål kommit att få i jämförelse höga belopp och till viss del antagit karaktären av att fungera som ”punitive

damages”. Motivet till detta är att höga avskräckande skadeståndsbelopp sannolikt är enda sättet att avhålla diskriminerande offentliga inrättningar och företag från att fortsätta med invariant negativt särbehandlande beteenden. Den mediala bildsättningen överdrivs också ofta då många belopp som det rapporteras om uppkommit till följd av förlikningar. Icke desto mindre ger detta upphov till en anomali i den svenska skadeståndsrätten. När Högsta domstolen till exempel tilldömde två kvinnor 75 000 kronor vardera i skadestånd för att ha nekats plats på en utbildning på grund av att en del av studie-platserna genom kvotering reserverades för elever med två utlandsfödda föräldrar, är det ofrånkomligt att samma summa ställs i relation till skadeståndet som andra typer av kränkningar ger och att kränkningarnas karaktär ställs i relation till varandra. Därför bör systemet ses över.

Bättre fungerande brottsskadeersättning

När en person tilldelas ett skadestånd skall brottsoffret tillsammans med Kronofogdemyndigheten kräva gärningsmannen på samma belopp. Saknas möjlighet till att tillgodose hela eller ens en endaste krona av beloppet skall brottsoffret i första hand vända sig till sitt försäkringsbolag. I andra hand kan brottsskadeersättning sökas hos Brottsoffermyndigheten. För många innebär detta en komplicerad, byråkratisk och frustrerande process som i sig kan upplevas som kränkande. I vart femte fall betalar dessutom Brottsoffermyndigheten ut ett lägre belopp än skadeståndsbeloppet som domstolen fastställt. Detta ökar ytterligare frustrationen hos den enskilde och alierar ytterligare den svenska skadeståndsrätten från det allmänna rättsmedvetandet. I ett första steg bör en översyn av systemet övervägas med syftet att brottsskadeersättningen i väsentligt högre utsträckning bör motsvara det tidigare tilldömda skadeståndsbeloppet. Ett för stort glapp mellan domstolarnas och Brottsoffermyndighetens bedömningar skapar ett problem för systemet i sin helhet.

Kompensation även för kränkningar av privatlivet

Ytterligare en aspekt där svensk skadeståndsrätt brister rör vissa situationer där privatlivets helgd kränkts. Högsta domstolen har relativt nyligen framhållit att fotografering eller filmning av andra människor i sexuella situationer inte går att betraktas som ofredande (eller något annat brott). Därmed går det ofta inte att beslagta filmerna, utdela ett straff och ge skadestånd som ersättning. Om filmerna sprids kan det dock klassas som ärekränkning, varpå skadestånd kan utdömas (men någon brottsskadeersättning ges ej). Denna ordning är dubbelt fel, dels genom att en uppenbar kränkning av den enskildas privatliv går ostraffat, dels genom att spridningen av samma kränkning betraktas som ärekränkning, vilket handlar om den enskildas anseende i andras ögon, när det borde handla om just kränkningar av privatlivet. Detta bristfälliga

skydd för privatlivets helgd står dessutom i strid med Europakonventionen, vilket Högsta domstolen också påpekat.

Fredrik Schulte (M)